

ASPECTE DIN LUPTA CLASEI MUNCITOARE TIMIȘORENE, CONDUSĂ DE PARTIDUL COMUNIST ROMÂN, ÎN ANII CRIZEI ECONOMICE (1929—1933)

IONEL ILIAN

În primii ani posbelici, necunoscând distrugerile primului război mondial, Timișoara devine unul din cele mai puternice centre economice ale țării, cu o industrie în care erau reprezentate toate ramurile, cu un comerț dezvoltat, cu o întinsă activitate bancară. Datorită politicii promovate de burghezia industrială din România, sub lozincă „naționalizării” întreprinderilor cu capital străin din Banat, se înregistrează o puternică afluență de capital din vechea Românie în Timișoara. Monopolurile străine care dominau economia orașului înainte de război continuă, totuși, să-și mențină o poziție importantă, în ciuda presiunii capitalului autohton. Industria timișoreană, ferită în parte de concurența produselor străine, obține piețe de desfacere și surse de materii prime în toate provinciile românești. Numărul întreprinderilor sporește, astfel, simțitor iar cele existente își largesc proporțiile : numărul întreprinderilor din industria mare din Timișoara ajunge la 135 în anul 1928, iar cel al muncitorilor ocupați în această industrie, de 8 875¹. În 1931, Timișoara era orașul cu cele mai multe stabilimente industriale după București și al patrulea centru muncitoresc din țară, ca număr de muncitori ocupați în industrie. În total, în fabricile și atelierele din Timișoara lucrau, la declanșarea crizei, peste 20 000 de muncitori². Criza economică din anii 1929—1933 a provocat o puternică scădere a producției a multora din întreprinderile orașului, prin încetarea activității, pentru perioade mai scurte sau mai îndelungate.

Dezvoltarea industriei și creșterea populației au dus la sporirea numărului de firme comerciale, Timișoara devenind unul dintre cele mai importante centre comerciale, cu cele peste 1 300 de unități comerciale ale sale³. Acumularea capitalului, dezvoltarea capitalului industrial și comercial au determinat și o creștere a capitalului bancar. Marile bănci ale orașului, însă, erau subordonate capitalului străin, îndeosebi celui francez, englez și maghiar. În anii crizei, se accentuează pătrunderea capitalului bancar străin, care acaparează total marile bănci timișorene⁴. Dezvoltarea industriei, comerțului și a activității bancare, pătrunderea monopolurilor autohtone în viața economică, menținerea dominației capitalului străin au favorizat pe de altă parte adâncirea contradicției dintre proletariat și burghezie și intensificarea luptei de clasă.

Declanșarea, în 1929, a crizei economice de supraproducție în România, a avut consecințe deosebite. Ca urmare a crizei, toate provinciile românești au cunoscut reduceri substanțiale ale producției și amplificarea șomajului, ceea ce a dus la manifestarea unei ample lupte de clasă. În

Timișoara, concedierile, scăderea sistematică a salariilor, ridicarea chiriilor și, în general, a costului vieții, au dus la înrăutățirea situației maselor populare. Încă în primul an de criză, ca urmare a concedierilor, numărul șomerilor din oraș a ajuns la 4 000, reprezentând 20% din totalul muncitorilor⁵, șomajul cronic, de masă din perioada crizei, a constituit un puternic factor de reducere a nivelului salariului mediu al muncitorilor timișoreni, capitaliștii dispunând de forță de muncă de rezervă, care urma să fie angajată doar în contextul desfășurării unor acțiuni de luptă. Acest lucru a contribuit la înrăutățirea situației maselor, mai ales că în România ajutorul de șomaj nu era legiferat ci lăsat la latitudinea autorităților. Acest ajutor a fost acordat de burghezie din fonduri proprii iar mărimea lui nu era comparabilă cu profitul obținut de capitaliști. Astfel, în 1930, mai multe bănci timișorene au constituit un fond pentru donații către muncitorii șomeri din oraș. Suma adunată, 49 753 lei, nu poate, desigur, fi comparată cu profitul de peste 50 de milioane de lei al amintitelor bănci⁶.

Numărul șomerilor a rămas în toată perioada crizei de peste 4 000, manifestându-se prin încetarea totală a lucrului sau prin concedieri parțiale. În 1929, fabricile „Turul“, „Detra“, „Fabrica de pălării“, „Aroma“ au concediat personalul lor pe lungi perioade de timp⁷. Situația clasei muncitoare s-a agravat și datorită reducerilor de salarii, în unele cazuri cu 30—35%, prin plata cu întârziere a salariilor, în unele cazuri chiar cu o întârziere de 6 luni⁸. În timp ce durata zilei de muncă se prelungea, ca de exemplu la fabrica „Atlanta“, unde muncitoarele lucrau 16 ore într-o zi⁹, salariile s-au redus iar prețurile la principalele produse alimentare au crescut foarte mult. Referindu-se la situația grea a muncitorilor, ziarul „Arbeiter Zeitung“, din Timișoara, arăta că „mizeria crește din zi în zi, tot mai mulți muncitori sînt fără lucru (...), zi de zi vezi cum oamenii cu mizeria scrisă pe față se frămîntă cum să plătească chiriile, cum să procure o bucată de pîine“¹⁰. În unul din manifestele organizației locale a P.C.R. din Timișoara, difuzat în iunie 1932, se descria astfel mizeria în care erau nevoiți să trăiască muncitorii fără lucru din Timișoara: „peste 6 mii de muncitori din oraș stau fără pîine, ruți, flămînzi, într-adevăr muritori de foame“¹¹. O situație la fel de grea o aveau tinerii de la căminele de ucenici, întreținuți de stat, cărora municipalitatea le-a redus subvențiile de la 9 198 000 de lei în 1929 la 4 252 647 de lei în 1933¹².

În fața acestei realități, deși aflată în adîncă ilegalitate, organizația locală a P.C.R. a știut să mențină legătura cu masele, să se ocupe sistematic de educarea lor revoluționară și să organizeze lupta clasei muncitoare. Un mijloc important de a face cunoscută linia politică a partidului a fost tipărirea și răspîndirea sistematică a manifestelor. Astfel, la 4 mai 1930, cu ocazia alegerilor municipale, un manifest lansat de Comitetul local al P.C.R. chema muncitorimea la luptă împotriva ofensivei capitalului. Autoritățile au arestat în 1930 în mai multe rînduri muncitori comuniști care participaseră la acțiunea de tipărire și răspîndire a manifestelor, dar aceștia n-au denunțat poliției locul de producere a acestora¹³. Un ajutor de preț al partidului în răspîndirea manifestelor l-au constituit uteciștii. După cum rezultă dintr-un raport al siguranței, din 16 august 1932, organizația locală a U.T.C. a răspîndit manifeste la „Industria lîinii“, Fabrica de lanțuri, precum și în suburbiile muncitorești ale orașului¹⁴.

Un rol deosebit de important în educarea politică a maselor, în mobilizarea lor la acțiune l-au avut ziarele editate sub îndrumarea P.C.R.

În anii 1929—1933, au apărut la Timișoara 2 publicații editate de P.C.R., 4 editate de U.T.C., una de Blocul Muncitoresc-Țărănesc și 4 publicații editate de Sindicatele Unitare¹⁵. Editarea presei de partid a primit în mai multe rinduri lovituri din partea siguranței dar comuniștii timișoreni au știut să-și refacă secția tehnică și să continue editarea manifestelor și a presei de partid. Astfel, în iunie 1933 este confiscată de poliție mașina de tipărit a organizației locale, care putea tipări 2 000 de manifeste pe oră, fiind arestați 4 muncitori care lucrau la tipografierea manifestelor¹⁶. Cu toate acestea organizația locală s-a refăcut rapid și, în noiembrie deja, edita ilegal „Scinteia Banatului” și „Banati Szikra”, organe oficiale ale Comitetului regional Banat al P.C.R.¹⁷.

Munca politică ideologică a partidului a avut ca urmare creșterea conștiinței muncitorilor, reflectată în numeroase acțiuni cu caracter politic. Una din cele mai importante acțiuni de acest gen a fost suita de greve demonstrative de protest împotriva condamnării la închisoare a militantului comunist Alexandru Dobrogeanu-Gherea¹⁸. O mare amploare au căpătat și acțiunile muncitorimii timișorene din aprilie 1929, cu prilejul întrunirii Congresului Sindicatelor Unitare, ținut în Timișoara la 2—5 aprilie¹⁹. În anii crizei economice cele mai numeroase acțiuni de luptă au vizat însă satisfacerea unor revendicări economice. În acest scop au fost declanșate numeroase conflicte de muncă și greve. Astfel, în mai 1929 a început un puternic conflict de muncă la fabrica de încălțăminte „Turul”. Direcția preconiza o masivă concediere a muncitorilor dar aceștia, solidarizându-se cu cei concediați, au ocupat fabrica, determinând prin aceasta direcția să revină asupra măsurilor luate²⁰. În luna iunie 1929 izbucnește un conflict de muncă și la *Fabrica de pălării Timișoara*.

Deseori, conflictele de muncă se transformau în greve, căci greva era, după cum afirma un ziar muncitoresc, „un mijloc de constrângere exercitat în conflictele muncitorești de către lucrători asupra patronilor, pentru a-i sili să modifice condițiile contractului de muncă”²¹. Amploarea acestor greve creștea pe măsura agravării crizei și a amplificării muncii politice desfășurate de comuniști și de militanții social-democrați. O manifestare a luptei hotărâte a muncitorilor a fost greva de la fabrica „Standard”, din aprilie 1929. Greva fusese declanșată datorită încercării direcțiunii de a reduce cu 15% salariile celor 350 de muncitoare din fabrică. Grevistele, conduse de un comitet de grevă, au rezistat amenințărilor la care au fost supuse și, în fața dirzeniei lor, patronii s-au văzut siliți să renunțe la măsurile preconizate²². Victoria grevistelor de la „Standard” a fost posibilă prin faptul că greva a fost bine organizată, s-a desfășurat pe baza frontului unic de jos și a fost sprijinită de întreaga muncitorime timișoreană.

În timpul grevei, care a durat o lună de zile, muncitorii de la „Standard” au primit colete și bani de la ceilalți muncitori din oraș iar victoria greviștilor a constituit un puternic stimulent pentru angajații din alte fabrici, care au declarat și ei greve. Astfel, la sfârșitul lui aprilie 1929 au izbucnit greve la *Fabrica de pălării* și la fabrica „*Uniunea Româno-Italiană*”²³. Greva de la fabrica „*Uniunea Româno-Italiană*”, la care au participat toate muncitoarele, s-a declanșat datorită refuzului patronilor de a acorda muncitoarelor salariile promise. Mai mult decât atât, la sfârșitul lui aprilie direcția hotărăște o reducere cu 10% a salariilor. Greva se prelungește, de aceea, pînă în iunie și se încheie cu victoria muncitoarelor²⁴. În primăvara anului 1929 lucrătorii de la fabrica „*Turul*” se aflau

în permanență în conflict cu direcțiunea fabricii. Periodic, conflictele se agravau sau scădeau, apogeul conflictului fiind atins la 18 iunie 1929, când direcțiunea hotărăște închiderea fabricii pe timp de 6 săptămîni, lăsîndu-i, deci, pe drumuri pe toți cei 550 de muncitori. Muncitorii se organizează, aleg un comitet de grevă, declanșează greva și poartă tratative cu patronatul. Discuțiile se prelungesc pînă la sfîrșitul lunii iulie, cînd patronii sînt obligați să cedeze. Din nou patronatul a fost învins de lupta hotărîtă a muncitorilor, greva desfășurîndu-se tot pe baza frontului unic de jos ²⁵.

În desfășurarea luptelor de clasă din anul 1929 organizația locală P.C.R. din Timișoara a antrenat toate forțele sociale. Astfel, în acțiuni demonstrative și greve au fost atrași funcționarii, intelectualii și chiar invalizii, orfanii și văduvele de război. Totodată, au fost numeroase acțiunile de luptă ale șomerilor. Aceste acțiuni au fost sprijinite și de muncitorimea din fabrici și din ateliere.

Un obstacol în amplificarea luptei de clasă a muncitorimii timisorene către sfîrșitul anului 1929, l-a constituit scindarea unității sindicale. Această acțiune s-a datorat, între altele, cunoscutului lider socialist timișorean Coloman Müller, care susținea teoria menținerii legalității sindicatelor cu orice preț; în acest fel, el a spart unitatea sindicatelor unitare, creînd așa-numitele „sindicate independente”. Organul central al sindicatelor unitare, „Viața muncitoare”, a criticat această poziție: la fel au procedat „Internaționala Sindicatelor Roșii” și Congresul al V-lea al P.C.R., care a considerat poziția mülleristă drept „dezarmarea proletariatului, supunerea sa organizării burgheziei și transformarea sindicatelor din organizații ale luptei de clasă, în organizații de sabotare și înnăbușire a luptei de clasă”. ²⁶ Sindicatele independente au avut, însă, un număr mic de membri. În 1930, ele s-au reorganizat sub numele de Sindicatele de uzină și industrie și căutau să frîneze lupta de clasă. Așa, de pildă, cu prilejul grevei generale a lucrătorilor textiliști, din noiembrie 1930, mülle-riștii au acționat împotriva grevei. ²⁷

În ciuda măsurilor represive ale autorităților, syndicatele unitare și-au continuat activitatea folosindu-se de mijloace legale, semilegale și chiar ilegale. Procesul de organizare a muncitorilor în aceste syndicate bazate pe lupta de clasă a avut de înfruntat teroarea dezlănțuită de autorități. Așa, de pildă, în noiembrie 1930, muncitorii de la *Fabrica de chibrituri* din Timișoara întruniți într-o adunare de organizare s-au pronunțat pentru syndicatele unitare și pentru lupta de clasă. Poliția a întrerupt desfășurarea acestei adunări și a arestat 50 de muncitori ²⁸.

La începutul anului 1930 organizația P.C.R. din Transilvania, care cuprindea în acea vreme și Banatul, a dispus dizolvarea organizațiilor P.C.R. și U.T.C. din Timișoara. Această măsură a îngreunat desfășurarea muncii politice de masă și, în general, a luptei de clasă ²⁹. La Timișoara, deși organizația locală a fost desființată, comuniștii, celulele de partid de la „Industria Liniei”, „Turul”, „Atelierele C.F.R.”, și-au continuat activitatea, răspîndind manifeste în care se chema la luptă pentru o viață mai bună. Cu toate acestea, acțiunile greviste din anul 1930 sînt mai puțin numeroase deși în cursul acestui an ofensiva patronală a fost puternică. Această situație se datorează faptului că celulele de partid, lipsite de o conducere centrală, au acționat izolat, au angrenat la luptă un număr mic de muncitori. Printre cele mai mari acțiuni declanșate de muncitorimea timișoreană în 1930 se numără greva de la fabrica de încălțăminte

„Turul“. Greva este declanșată la începutul lunii martie, când direcția fabricii încearcă să impună o reducere de salarii. Muncitorii, în rîndul cărora se aflau mulți foști aparținători ai Sindicatelor Unitare și care se căliseră în luptele cu patronatul în marile lupte greviste din anul 1924 și primăvara anului 1929, au declarat atunci grevă. Greva este de scurtă durată, muncitorii reluînd lucrul după numai trei zile, timp în care muncitorii au convins însă direcția să nu procedeze la această reducere de salarii. Greva se termină, deci, cu o strălucită victorie a muncitorilor³⁰. La 28 iunie 1930 declară grevă și muncitoarele de la „*Industria de tricotaje Carol Nagy*“. Conflictul de muncă, început la mijlocul lunii iunie din cauza încercării patronului de a reduce salariile angajaților săi cu 10 %, se transformă în grevă la 28 iunie, încheindu-se cu victoria muncitoarelor³¹. O grevă puternică izbucnește la 13 noiembrie 1930 la „*Industria Lînii*“. Greva a fost condusă de celula de partid din fabrică și a fost declanșată datorită reducerii cu 20 % a salariilor muncitorilor. Cei 1 600 de muncitori din fabrică au declarat grevă generală și au purtat anevoioase discuții cu direcțiunea fabricii, care s-au încheiat cu un compromis. Ca urmare a grevei, autoritățile îi arestează pe unii dintre conducătorii manifestării și închid localul sindicatului muncitorilor³².

Ca urmare a clarificării ideologice de după Congresul al V-lea al Partidului Comunist Român, activitatea organizațiilor de partid din Timișoara se intensifică. Aceasta se reflectă și în faptul că influența P.C.R. în rîndul maselor a determinat victoria Blocului Muncitoresc-Țărănesc la alegerile din 1931 în județul Timiș-Torontal, când candidatul acestuia, comunistul Lucrețiu Pătrășcanu cîștigă alegerile³³. Totodată, în anul 1931 se declanșează un val de greve care cuprind în desfășurarea lor mai multe mii de muncitori. Între cele mai importante acțiuni greviste se înscriu cele de la fabricile „*Fadepa*“, „*Banatul*“, „*Romitex*“ și „*Fabrica de bere*“. Organizația locală a P.C.R. și-a concentrat atenția în 1931 și spre organizarea unor demonstrații de stradă ale șomerilor, meseriașilor și funcționarilor din Timișoara³⁴. A continuat acțiunea de răspîndire a manifestelor, ceea ce a determinat Inspectoratul de poliție să afirme într-un raport că „Timișoara a devenit un centru de răspîndire a manifestelor comuniste“³⁵. Autoritățile trec la represalii și, în lunile august și septembrie, sînt arestați mai mulți comuniști, care sînt condamnați pentru activitatea lor, considerată ilegală³⁶. Acțiunile muncitorești din 1931 în Timișoara sînt apreciate în documentele Congresului al V-lea al P.C.R., care subliniază solidaritatea tuturor categoriilor sociale din Timișoara în desfășurarea acțiunilor de luptă³⁷.

În 1932, în condițiile intensificării exploatării, ale adîncirii crizei crește numărul conflictelor de muncă și al grevelor. În iarna anului 1932 se declanșează greva muncitorilor de la *Fabrica de lanțuri*, care se prelungește mai multe săptămîni și se încheie cu victoria muncitorilor³⁸. Tot în ianuarie 1932 izbucnesc grevele muncitorilor de la *Industria lînii*, *Fabrica de zahăr*, *Fabrica de bere* și a muncitorilor ceferiști³⁹. Răspunzînd chemării Comitetului Central al P.C.R., la 15 ianuarie 1932, organizația locală P.C.R. a organizat o mare demonstrație, la care au participat deopotrivă șomeri și muncitori ocupați⁴⁰.

În 1932, cele mai ample acțiuni greviste au fost cele declanșate de muncitorii de la fabrica „*Standard*“ și de la fabrica „*Leda*“⁴¹. Ambele acțiuni au constituit o admirabilă pildă de solidaritate proletară, ceea ce a asigurat victoria muncitorilor. Acțiunile greviste din 1932 au fost spri-

jinite de „Ajutorul Muncitoresc Român“. Secția din Timișoara a acestei organizații s-a înființat în 1930 cuprinzând, alături de comuniști, muncitori, socialiști și membri fără partid. Ea a desfășurat o amplă activitate de ajutorare a muncitorilor ce au avut de suferit în urma crizei. În repetate rânduri, autoritățile din Timișoara au îngreunat activitatea acestei organizații conduse de comuniști. Astfel, în iulie 1932, autoritățile au închis localul „Ajutorului Muncitoresc Român“. Membrii secției au organizat atunci o mare demonstrație de protest, obligînd autoritățile să re-deschidă localul și să accepte continuarea activității secției ⁴².

La începutul anului 1933, primii care se pun în luptă sînt comuniștii de la fabrica de ulei „Olea“, care declară grevă la 4 ianuarie, în semn de protest față de intenția patronilor de a concedia un mare număr de muncitori și de a scădea salariile celor rămași. Conduasă de un comitet de acțiune alcătuit pe baza frontului unic de jos, greva se încheie după cîteva zile, cînd patronii au fost obligați să încheie un nou contract colectiv de muncă și, totodată, să mărească salariile muncitorilor cu 10 % ⁴³.

Puternicele frămîntări muncitorești din anii crizei economice au culminat cu eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933. Aceste acțiuni au avut un puternic răsunet în Timișoara, oame-nii muncii din această localitate aflînd prin intermediul presei de stînga de revendicările muncitorilor ceferiști și petroliști. Pentru a preîntîmpina solidaritatea muncitorilor timișoreni cu greviștii din București și din alte centre, la începutul lunii februarie autoritățile au oprit activitatea sindicatelor, au închis sediile din oraș ale acestora și au introdus la Atelierele C.F.R., Industria lîinii, „Standard“ și în alte fabrici detașamente de jandarmi înarmați ⁴⁴. Au fost organizate, totodată, descinderi la locuințele mai multor muncitori și intelectuali timișoreni, fiind arestate, cu acest prilej, 35 de persoane ⁴⁵. În pofida tuturor acestor acțiuni, la 9 februarie 1933 are loc consfătuirea activului revoluționar timișorean, care dezbate sarcinile organizațiilor revoluționare în lumina documentelor C.C. al P.C.R. La 11 februarie, un manifest redactat și răspîndit prin grija organizației U.T.C. și a „Ajutorului Roșu Muncitoresc“ informează muncitorimea timișoreană despre hotărîrile consfătuirii și cheamă la luptă împotriva stării de asediu ⁴⁶. Celula comunistă de la Atelierele C.F.R. a făcut pregătiri pentru declararea unei greve în semn de protest față de repri-marea luptelor de la Grivița dar acțiunea, insuficient pregătită, n-a reușit. Protestul muncitorilor feroviari din Timișoara a fost, totuși, exprimat prin mai multe întruniri-fulger, organizate la 17 februarie la ieșirea din schimb în mai multe puncte din vecinătatea atelierelor dar, mai ales, prin întrunirea de la Industria lîinii, care a fost reprimată cu brutalitate de poliție ⁴⁷.

După marile lupte din 1933, influența organizației locale a P.C.R. s-a extins, au fost create noi organizații și au fost întărite cele existente. Totodată, au fost obținute importante succese pe linie sindicală, fiind create sindicatele revoluționare ale textiliștilor și ceferiștilor și a sporit rolul comuniștilor în cadrul sindicatelor reformiste, unde mai mult de jumătate din membri urmau linia revoluționară a sindicatelor unitare ⁴⁸.

Prigoana dezlănțuită de autorități, în vara anului 1933, împotriva comuniștilor, a dus la descoperirea de către poliție a secției tehnice a organizației locale P.C.R. ⁴⁹. Cu această ocazie a fost arestată curiera regională P.C.R. Banat, care l-a denunțat Siguranței pe Mauriciu Encsel, militant de seamă al P.C.R., sosit la Timișoara în iunie 1933. Schingiuit

apoi cu „cele mai sadice și rafinate metode“, după cum arată „Scînteia Banatului“, acesta nu și-a trădat tovarășii de luptă și, în cele din urmă, a fost ucis de călăii siguranței⁵⁰. Arestările au continuat și după moartea lui Encsel, dar mișcarea revendicativă a oamenilor muncii a continuat să se dezvolte. Au loc acțiuni revendicative ale muncitorilor din diferite întreprinderi, ale zidarilor, micilor meseriași, învățătorilor și pensionarilor⁵¹. La sfîrșitul anului 1933, cea mai curajoasă acțiune a muncitorilor timișoreni a fost realizată de lucrătorii ceferiști, care au arborat cu prilejul zilei de 7 noiembrie steagul roșu revoluționar deasupra clădirii principale a Atelierelor C.F.R.

Luptele de clasă ale muncitorilor timișoreni, desfășurate în anii 1929—1933 sub conducerea Partidului Comunist Român, au constituit o remarcabilă școală politică, contribuind la dezvoltarea conștiinței lor revoluționare. Totodată, aceste lupte au scos în evidență rolul comuniștilor, al muncitorilor înaintați în organizarea luptei de clasă, desfășurată sub teroarea dezlănțuită de regimul burghezo-moșieresc.

- ¹ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Timișoara — Pagini din trecut și azi*, Timișoara, 1969, p. 166.
- ² *Voința Banatului*, nr. 18—19, din 12 mai 1931.
- ³ *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, an IV, nr. 6, din 1936, p. 70.
- ⁴ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Op. cit.*, p. 172.
- ⁵ *Voința Banatului*, din 16 februarie 1930.
- ⁶ *Idem*, din 18 ianuarie 1931.
- ⁷ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Op. cit.*, p. 185.
- ⁸ *Voința Banatului*, nr. 58, din 6 septembrie 1931.
- ⁹ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Op. cit.*, p. 84.
- ¹⁰ *Arbeiter Zeitung*, din 12 ianuarie 1924.
- ¹¹ G. Sarafoleanu, *Acțiuni ale muncitorilor șomeri din Banat în anii 1929—1933*, în *Anale P.C.R.*, nr. 1, din 1964, p. 72.
- ¹² *Vrerea*, an V, nr. 1, din ianuarie 1936.
- ¹³ *Voința Banatului*, din 11 mai 1930.
- ¹⁴ Arhivele Statului Timișoara — Fond Prefectura municipiului Timișoara, dosar 2, fila 18.
- ¹⁵ T. Georgescu, M. Ioanid, *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă, 1921—1944*, București, 1963, pp. 66, 67 și 125.
- ¹⁶ *Înfrățirea*, nr. 5, din 19 iunie 1933.
- ¹⁷ T. Georgescu, M. Ioanid, *Op. cit.*, pp. 210—211.
- ¹⁸ W. Marin, V. Farcaș, Fr. Albert, *Muncitorimea timișoreană în anii crizei economice*, în *Anale P.C.R.*, nr. 2, 1963, p. 96.
- ¹⁹ *Voința Banatului*, nr. 15, din 14 aprilie 1929.
- ²⁰ *Buletinul C.C. al P.C.R.*, din 6 și 15 iunie 1931.
- ²¹ *Șomerul*, anul I, nr. V—VI, septembrie, 1935.
- ²² *Muncitorul din îmbrăcăminte și piele*, din 15 august 1929.
- ²³ *Buletinul C.C. al P.C.R.*, din 15 iunie 1931.
- ²⁴ *Idem*.
- ²⁵ W. Marin, V. Farcaș, Fr. Albert, *Op. cit.*, p. 95.
- ²⁶ *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, vol. III, E.S.P.L.P., 1956, p. 328.
- ²⁷ W. Marin, V. Farcaș, Fr. Albert, *Op. cit.*, p. 101.
- ²⁸ *Voința Banatului*, nr. 6, din 8 februarie 1931.
- ²⁹ *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, E.S.P.L.P., 1956, p. 81.
- ³⁰ W. Marin, V. Farcaș, Fr. Albert, *Op. cit.*, p. 101.
- ³¹ *Idem*.
- ³² *Vestul*, din 21 și 22 noiembrie 1930.
- ³³ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Op. cit.*, p. 189.
- ³⁴ *Voința Banatului*, nr. 16, din 19 aprilie 1931.
- ³⁵ Arhivele Statului Timișoara — Fond Prefectura județului Timiș, dosar V, nr. 36, fila 82.
- ³⁶ *Voința Banatului*, din 20 septembrie 1921.
- ³⁷ *Documente din istoria P.C.R. — 1929—1933*, E.S.P.L.P., 1956, p. 269.
- ³⁸ W. Marin, V. Farcaș, Fr. Albert, *Op. cit.*, p. 104.
- ³⁹ I. Ceaușescu, *P.C.R., stegarul luptelor revoluționare din anii 1929—1933*, București, 1971, p. 212.
- ⁴⁰ G. Sarafoleanu, *Op. cit.*, p. 81.
- ⁴¹ *Șomerul*, nr. 24, din septembrie 1926.
- ⁴² G. Sarafoleanu, *Op. cit.*, p. 81.
- ⁴³ I. Ceaușescu, *Op. cit.*, p. 236.
- ⁴⁴ G. Sarafoleanu, *Op. cit.*, p. 84.
- ⁴⁵ W. Marin, G. Oancea, *Mișcarea antifascistă și revoluția populară în Banat*, Timișoara, 1971, p. 69.
- ⁴⁶ *Idem*, p. 67.
- ⁴⁷ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Op. cit.*, p. 190.
- ⁴⁸ W. Marin, G. Oancea, *Op. cit.*, p. 78.
- ⁴⁹ *Înfrățirea*, nr. V, din 19 iunie 1933.
- ⁵⁰ *Scinteia Banatului*, din 1 noiembrie 1933.
- ⁵¹ *Înfrățirea*, nr. 6, din 26 iunie 1933.